

נייר עמדה בנושא:

חופש בחירת מקום המגורים

מוגש לוועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת

כתיבה: עו"ד ירון אונגר

ייעוץ: הרב עידו רכניץ, הרב דוד עצמון

אדר תשס"ח דצמבר 2007

א. מדוע חשוב לכלול את הזכות בפרק הזכויות?

למקום מגוריו נודעת השפעה רבה על עיצוב אישיותו. על כך עמד כבר דוד המלך עליו השלום, כאשר שיבח את האיש ש"במושב לצים לא ישב" (תהלים א, א). בשל ההכרה בהשפעה הרעה שעלולה להיות לשכן רע על שכניו, הטיף התנא, רבי ניתאי הארבלי לתלמידיו: "הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע" (אבות א, ו).

הרמב"ם¹ קידם עיקרון זה כשהפך אותו להלכה פסוקה, וניסחו באופן קיצוני:

דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו, נוהג כמנהג אנשי מדינתו. לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמד ממעשיהם... וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה, יילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים. ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה כמו זמנינו, או שאינו יכול ללכת למדינה שמנהגותיה טובים מפני הגייסות או מפני החולי - יישב לבדו יחידי, כעניין שנאמר: יישב בדד וידום. ואם היו רעים וחטאים, שאין מניחים אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגם הרע - ייצא למערות ולחוחים ולמדברות, ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים, כעניין שנאמר: מי יתנני במדבר מלון אורחים (ירמיה ט, א)².

במקורותינו מסופר על רבי יוסי בן קסמא, שדחה הצעה לעזוב עיר של חכמים וסופרים ולגור בין עמי הארץ שחפצו בקרבתו, ואמר: "בני, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה", מפני שחשש שמא הניתוק מחברתם של החכמים יגרום לו לשכוח את תלמודו.

ואכן, על רבי אלעזר בן ערך, שלדעת רבים נחשב לגדול שבתלמידי רבן יוחנן בן זכאי³, מסופר שהוא גלה למקומות שהצטיינו במרחצאות טובות ויינות משובחים אך לא היו בהם חכמים, והדבר גרם לו לשכוח את תלמודו⁴.

בשפתם הציורית, תיארו חכמינו⁵ את מי שבוחר לעצמו את חברתם של הצדיקים כמי ש"נכנס לבית המרקחים, [ש]אף על פי שלא לקח ולא נתן, ריח טוב לקח ויצא. כך כל מי שהוא מהלך עם הצדיקים לוקח מדרכיהם וממעשיהם הטובים". הרי שעצם הבחירה במקום מגורים המבטיח חברה טובה, משרה על האדם "ריח טוב" המתבטא בכך שהוא "לוקח מדרכיהם וממעשיהם הטובים" של שכניו.

¹ רמב"ם הלכות דעות, פרק ו, הלכה א.

² וראה גם אגרת השמד לרמב"ם, בה הוא הוסיף ש"אפילו שתי עיירות מישראל, אחת מהן יותר טובה במעשיה ובמנהגיה, ויותר מדקדקת ונכנעת למצוות מן האחרת - יחויב ירא ה' לצאת מאותה מדינה שמעשיה אינם כל כך טובים לאותה העיר הטובה".

³ אבות ב, ח.

⁴ שבת קמז, ב.

⁵ פרקי דרבי אליעזר כה, והשווה גם: קידושין מא, א; סנהדרין קיב, א.

מקורות אלו מעמידים אותנו על המקום המרכזי שיש למקום המגורים בעיצוב אישיותו של אדם, ובמובן זה, קרוב החופש לבחור את מקום המגורים לחופש הדעה והמצפון, אף יותר משהוא קרוב לחופש התנועה. הזכות לבחור את מקום המגורים חיונית לאדם כדי שיוכל לעצב את אישיותו ולחנך את בני ביתו בהתאם לתרבותו ולהשקפת עולמו, ופגיעה בחירות זו היא פגיעה ביכולתו של אדם ליהנות מסביבה תומכת, שתאפשר לו לגבש את אישיותו ולחנך את ילדיו בהתאם לצו מצפונו.

לפיכך, אין לוותר על אזכורה של הזכות לבחור את מקום המגורים בפרק הזכויות של החוקה

ב. הזכות לשמור על תרבותה של הקהילה

כיון שאמרנו שהזכות לבחור את מקום המגורים כרוכה בזכותו של אדם ליהנות מסביבה שתאפשר לו לגבש את אישיותו ולחנך את ילדיו בהתאם לצו מצפונו, הרי שלזכות זו אין ערך, אלא אם יוכל אדם להבטיח שמקום המגורים שבחר לו יוכל לשמר את זהותו התרבותית. לכן, בצד ההכרה בזכותו של אדם להתגורר בכל מקום שבו הוא חפץ, עלינו להכיר גם בזכותו של הקהילה המצויה במקום לשמר את תרבותה. דבר זה יחייב לעיתים את הגבלת זכותם של אנשים שאינם מזדהים עם הערכים שמייצגת החברה במקום מסוים להתגורר באותו מקום.

ניטול לשם הדוגמא את הקהילה הבודואית, המבקשת לשמר את אורחות חייה ביישוב בדואי בנגב. אין ספק שאם לא יאפשרו לבני הקהילה להתגורר ביישוב זה, יהא בכך כדי למנוע מהם לשמר את אורחות חייהם. אולם, אף אם יאפשרו להם להתגורר ביישוב שבו בחרו, אך יחד עם זאת, יאפשרו גם לאחרים, שאינם מבני הקהילה, להתגורר ביישוב זה, עלול להיווצר מצב, שבחלוף בזמן, האופי התרבותי של היישוב ייעלם, ועמו אף ייעלמו אורחות חייה של הקהילה⁶. כזכור, שיקול זה היה השיקול המרכזי שבשלו נדחתה העתירה בפרשת אביטן.

נמצא, שההגנה על הזכות לבחור את מקום המגורים חייבת להיות כרוכה גם בהגנה על זכותה של הקהילה לשמר את אורחות חייה במקום המגורים שבו בחרה להתקיים.

לכן, בצד הזכות לבחור את מקום המגורים, יש לקבוע הוראה המכירה בזכותה של קהילה לשמר את אורחות החיים במקום המגורים אשר בחרה לה.

⁶ בג"ץ 528/88 אליעזר אביטן נ' מינהל מקרקעי ישראל פ"ד מג(4) 297, בעיקר בעמ' 301.